

Författarens röst

Kerstin Ekman

”... bakom världen finns ett mönster fördolt och vi – jag menar alla människor – är knutna till detta, att hela världen är ett konstverk, att vi alla är delar av konstverket. Hamlet eller en Beethovenkvartett är sanningen om denna oändliga massa som kallas världen. Men det finns ingen Shakespeare, det finns ingen Beethoven, framförallt finns det förvisso ingen Gud, vi är orden, vi är musiken, vi är själva tinget.” Det står faktiskt så: *We are the thing itself*.

Det här skriver Virginia Woolf i *Moments of being*. Jag citerar det här från översättningen som heter *Ögonblick av liv*, gjord av Harriet Alfons. Kanske satt Harriet och slet med denna inte alls lätta text när Svens Alfons skrev:

”hjärtat stenograferar
de stora sångerna
till tecken på marken”

Jag undrar vem av dem som satt vid köksbordet.

Det finns alltså ingen Shakespeare enligt Virginia Woolf. Det finns helt enkelt ingen författare. Vad jag älskar de orden.

Homeros finns inte. Han är bara ett namn som konstigt nog bevarats. Men Iliaden finns, liksom Odysséen. De är *the thing*.

Vi ska tala om Hjalmar Söderberg i kväll. För mig är han inte en person. Han är en röst och den rösten är absolut egenartad, fast jag naturligtvis aldrig har hört den fysiskt och inte skulle vilja det heller. Den finns i hans texter och jag upplever dem som en röst som talar till mig, inte minst nattetid då jag tassat upp för att i mörkret med fingrarna känna på lädret i ryggarna på hans böcker och ta en, vilken som helst, och läsa. Inte precis för att kunna sova. För att vara med honom.

Jag kan göra likadant med Thomas Mann, närsomhelst höra honom säga: *Tief ist der Brunnen der Vergangenheit. Sollte mann ihn nicht unergründlich nennen?*

Jag vill ha de här rösterna. Men det är omöjligt att förverkliga dem utifrån kunskapen om ett författarliv. De kommer ur texten.

Men numera har författaren-personen blivit så viktig. Jag avskyr detta personifierande. Själva nyfikenheten, för att inte säga snaskandet på personen bakom *the thing*.

Men jag läser förstås själv ivrigt författarbiografier. Jag ursäktar mig med att författarna är yrkessystrar och bröder och kan berätta något för mig också om mitt verkliga liv, mitt skrivande. Hur det har gått till för deras del. Hur de klarade sig utan att krokna av när de satt fast med texten. Jag vill egentligen inte veta att de söp och missbrukade opium utan att de skrev så lysande som Erik Johan Stagnelius – och hur i Herrans namn han kunde göra det! Han hade i ett större språkområde varit en Wordsworth eller en Coleridge – som för den delen också missbrukade opium. Nu gjorde i stället Tegnér, Atterbom och en för de flesta okänd akademiledamot som hette af Kullberg sitt bästa för att förintna Stagnelius författarskap, få det bortglömt och förskingrat. Men det gick inte.

Fredrik Böök skrev en lysande biografi om Tegnér. Han fick så småningom själv en biografi skriven om sig av Svante Nordin. Där är förklaringen till att han trodde på Hitler som en förnyare inte undanstucken men sakligt behandlad.

När jag i somras läste om Martin Lamms biografi över August Strindberg var det nära nog att jag tyckte synd om fanskapet. Hos Lamm finns en inlevelse i detta trasiga liv och obarmhjärtiga författarskap, en inlevelse som absolut inte kan kallas förskönande. Men kanske ändå försonlig.

Jag läste Jesper Högströms Söderbergbiografi, *Lusten och Ensamheten*, och tyckte om den därför att verket, skrivandet hela tiden är mycket närvarande i den. Livet levde huvudpersonen som de flesta av oss gör, så gott han kunde.

När Johan Cullbergs och Björn Sahlins *Märta och Hjalmar Söderberg: en äktenskapskatastrof* kom ut läste jag den och tänkte: nu blir det näring åt nyfikenheten på författarpersonen. Men när jag träffade Johan Cullberg resonerade vi över ett middagsbord inte om Söderberg, utan om den tidens brist på psykiatrisk vård för en kvinna som hans hustru Märta. Det fanns inga mediciner som kunde hjälpa henne, det fanns inte en klinik som kunde bota en person som denna olyckliga kvinna. Jag berättade för Cullberg att när jag var tonåring i Katrineholm hörde jag människor säga om kvinnor som blev hysteriska: Ja, hon ska akta sig så hon inte kommer på Sankt Anna. Det var sinnessjukhuset i Nyköping.

Nu har detta hur författare lever privat blivit så viktigt att de själva hjälper till att berätta om det. Osant eller möjligen halvsant förstås, trolöst. Genren är ju garderad med beteckningen autofiktio. Men det verkar som folk tror på vad författare säger om sina liv. Eller om de bara vill tro. Varför har det blivit så här? Vart tog fantasien och fabuleringen vägen? Jag får låta Söderberg uttrycka min fasa och vantro: ”O, ve och förbannelse! O, satan och helvete!” Det är ur berättelsen om när han försökte vinna pris i Svenska Akademien med sagan om Svitjod. Tyvärr fanns det en Svitjod till inlämnad för bedömning och det var den som fick priset. Och Söderbergs förbannelse fortsätter: ”O, slumpens grymma lek, o, ödets oberäkneliga kastrull!”

I *Jahves eld* låter Söderberg Markel säga: ”Konsten att ljuga alldeles på fri hand är en ganska sen blomma i kulturens örtagård”. Och jag säger: Mätte den inte förfrysa och försvinna.

I sina egna romaner fulländade Söderberg konsten att ljuga på mycket fri hand ibland ganska nära sina egna upplevelser. Det är egentligen så de riktigt bra författarna gör. Det är fråga om en omvandlingsprocess.

Det är alltså något som sker när man hittar på. Det är inte att författaren manipulerar för att förbättra sin självbild, ta hämnd för gamla oförrätter och inte minst tillverka en chockerande och fullständigt konstlad uppriktighet. Omvandlingsprocessen, den litterära alkemin, ska själv ta hand om stoffet. Dess avsikter är ovetbara. Författaren är i bästa fall en god hantverkare. Men för att texten ska bli något mer än ett godtagbart hantverk måste man ge sig hän.

För guds skull: hitta på! Det du skriver är mer än ditt lilla liv. Det är något som kanske gäller många. Och hur som helst tillhör det alla.

Men författaren är för många människor numera inte text och röst utan verkligt liv och upplevt drama. Om de bara visste hur händselöst detta liv egentligen kan vara – eller är. Att få en idé det är en blixtrande och euforisk upplevelse. Att strukturera den till en roman och att ta reda på de fakta man behöver, det är träget arbete. Och sen att varje morgon sätta sig vid galäråran. Taktfast, taktfast ... Jag citerar alltid Ekelöf här, men Kjell Espmark har i sin *Kvällens frihet* lärt mig att Ekelöf citerar Ezra Pound. Nåja, taktfast, taktfast går det i alla fall och mer hinner man inte på en dag utöver detta trägna roende fram i texten. Inte mer än att laga lite mat, städa, kanske tvätta och gå ut med hunn. Det är särdeles odramatiskt. Visst kommer det då och då småidéer som ska in i texten och visst är dessa ögonblick euforiska. Annars höll man väl inte ut vid galäråran. Annars bleve väl texten monoton.

Men varför ska människor läsa om hur det här går till? Vad har de med det att göra? Det är hemligt. Och om man inte går dem till mötes genom att skriva självbiografiskt så tolkar de ens texter så. Och inte bara naiva läsare gör det. Artur Lundkvist kan väl inte sägas ha varit en naiv läsare ändå. Ändå tackade han mig för min bok *En stad av ljus* när vi var på utgående från ett akademisammanträde. Han sa: Ja, Kerstin det var en trist studenttid du hade i Uppsala. Nej, men Artur, sa jag och nästan sprang efter honom, det där var inte jag. Jag stal inte i affärer, jag hade inte gonorré i halsen och jag tog min examen med goda betyg. Men Artur svarade bara: Ingen rök utan eld – och seglade vidare.

Lika illa gick det när jag försökte skoja med och helst avdöda hela autofiktionsgenren i *Grand final i skojarbranschen*. Det gick nämligen inte alls. Genren blomstrar som aldrig förr och jag anses nu ha upplevt allt som står i den där boken. Men jag har aldrig stulit nån hund. Till exempel. När jag hade gett ut *En stad av ljus* skrev en dam till mig och jublade över att hon hade köpt det hus som jag hade växt upp i. Med pärlspont och allt. Men det var så fel. Pärlspont var nog det sista vi ville ha i vår lilla moderna villa i Katrineholms utkant. Och det hus jag verkligen mycket noggrant beskrev i boken låg och ligger fortfarande i Uppsala, på det som numera heter S:t Olofsgatan. Och är renoverat och inrett med svindyra lägenheter. Inga vägglöss i lampkuporna där inte.

Den norske författaren Jan Kjaerstad och jag bytte per e-post några beska sanningar om författares egna bidrag till privatlivsrotandet. Det som heter autobiografi eller autofiktio. Vi skrev också varsin tidningsartikel. Men vem brydde sig om det? När de autofiktiva sångsvanarna brer ut sina stora vingar och börjar sjunga så hörs såna som vi bara som muspip nere på marken.

Men dessa sångsvanars verksamhet är egentligen en kaputförklaring av det egentliga skönlitterära berättandet. Man underkänner fantasin och fabuleringskonsten som egentligen är grunden som vi står på när vi skriver. Ska vi överlämna detta åt författarna av kriminalromaner, science fiction och fantasy?

Inte bara de naiva läsarna tycker om det här självdiktandet. Precis som många deckarläsare kräver *true crime* så vill våra läsare tydligen ha *true life* och de tror att de får det. Men att skriva är visserligen att också använda sina egna erfarenheter och förvandla dem.

Det finns i Peter Ackroyds Dickensbiografi en episod att ta med sig ut i livet när man föreställer sig ett författarliv. Charles Dickens sitter i sin trädgård vid ett bort översållat med papper. Förmodligen ett avsnitt av de eviga följetongsbidrag han först gjorde av sina böcker. Utarbetad. I alla bemärkelser nära deadline.

Då går en luffare förbi. Han tittar på mannen vid trädgårdsbordet och säger: *Lazy devil. Hasn't done a days work in all his life.*

Är det närgånget att skriva författarbiografier? Blir de om författaren fortfarande lever och hjälper till lika felaktiga som luffarens utbrott om Dickens?

Har vi rätt att läsa in författares liv i hans verk?

Har vi ens rätt att parafrasera dem?

Har vi rätt till att som jag har gjort i *Mordets praktik* hitta på en mördare som inspirerats av att han läst *Doktor Glas*, men som själv är en som aldrig får några rosor av en beundrarinna och som lever ett sjaskigt liv?

Vad gör vi med andras texter? Hur läser vi dem?

Hjalmar Söderberg levde så gott han kunde och kom till korta med det som så många av oss gör. Men han skrev mycket märkvärdiga böcker. Och det är där, i texten, som rösten finns.

Jag går upp i nattskumrasket och trevar i bokhyllan efter *Jahves eld*. Det är boken där han skrev att konsten att ljuga på fri hand är en ganska sen uppfinning. Volymen är lätt att hitta för den är så tjock. Den innehåller också *Vers och Varia*.

Här är han verkligen i farten med påhitten. Det sägs att det är ett religionshistoriskt verk avsett för specialintresserade. Och nog konsulterade han framförallt tunga tyska religionsforskare verk för den här boken. Men kom ihåg att han ville att förlaget skulle annonsera den som en berättelse. Och det är den. Han hittar på, han fabulerar och det är så underbart roligt. Vid ett mycket lämpligt inträffande lågvatten i Röda havet för Mose sina hebréer ur den egyptiska träldomen. De kommer i land på Arabiens kust, nära berget Sinai. Snabbt börjar det hända saker. I den här berättelsen är inte Mose någon religionsstiftare utan en uppluckare av religiöst material från andra medelhavsreligioner och framför allt från

månkulten som leds av prästen Jetro.

Mose vill emellertid göra något specifikt av den där månreligionen, något som ska få hans hebréer att gapa av häpnad och jubla av hänförelse. Att han åt sitt vandringsfolk uppfinner portabelt altare, stort som en krocketlåda skriver Söderberg, är bara en småsak. Mose kutar upp och ner för berget och talar med Gud, ibland så länge att folket blir utledset och börjar knorra. Gång på gång kommer Söderberg tillbaka till detta bibliska knorrande, ett uttryck som han måste ha älskat. Folket börjar till och med dyrka en egentillverkad gud med förgyllda horn och mule och den slår Mose mycket effektivt sönder och samman när han kommer ner från Sinai. Och nu – nu! – börjar det knalla och ryka och slå upp eld ur altaret fast ingen varit där och tänt på. Det mullrar och det brakar. Och vem måste inte tro på en gud som utför sådana under.

Ja, inte Hjalmar Söderberg i alla fall. Med stöd av en mycket perifer utforskare av judisk religion uppger han att Mose i själva verket uppfann krutet. Han har hittat salpeter i klippskrevorna och, antar jag, förstått att blanda det med träkol. Pang! Bom! Det är Jahves röst.

Det finns en berättelse till i den här berättelsen och den kommer på slutet när Markel, vår gamle vän från tidningsredaktionen i *Den allvarsamma leken*, visar sig vara den som skrivit detta verk om Mose och Jahves explosionsartade framträdande. Han läser upp det för några superande herrar som vi nog har träffat förr. Det är Martin Birck, inte någon ungdom längre. Han har blivit revisor. Det är en oeffterättligt konservativ major som heter Feiff och det är Tycho Glas. De äter stekt strömming och rädisor och dricker pilsner, för Markel har en hushållerska som heter Adèle. Hon deltar verkligen i diskussionen om hans verk.

När Birck på tal om det andliga försynt yttrar att de högsta njutningarna inte kan förklaras utbrister hon: ”Nej, nu ska revisorn inte vara ekivåk.” Men den allra mest uppsluppna av herrarna, och det innan whiskyn kommit fram, är den åldrade mördaren doktor Glas. Det är verkligen att fabulera! Det är att sätta sin egen tankebok om den dystre doktorn på spel. Aldrig hör jag tydligare tonen av Söderbergs berömda ironi. Hans oeffterhärmliga förmåga att inte ta sig själv eller ens sitt verk på alltför stort allvar. Detta är verkligen hans egen röst.

Kalla den en ton eller, som jag gör, en röst. Lycklig är man när man hittar de författare som har en egen röst. Ingen kunde skriva så som just den författaren gjorde. Nära det inre örat. Hjalmar Söderberg hörde till dem. Han var unik.